

Κωνσταντίνος Δ. Γεώργας

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ

*Τα ιδεολογικά πλαίσια και οι πολιτικές
των διεθνών οργανισμών
για την καταπολέμηση της φτώχειας*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πίνακες και σχήματα	ii
Ευχαριστίες	13
Πρόλογος	15
1. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	27
2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ — ΑΠΟ ΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟ	43
3. Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ	75
4. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ	149
5. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ	213
6. ΝΕΟΦΙΛΕΛΥΘΕΡΙΣΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ	283
Βιβλιογραφία	319
Ευρετήριο	337

Ο ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά στη Δύση αλλάζει τόσο ο λόγος περί φτώχειας, όσο και η δομή της ίδιας της φτώχειας. Από την πλευρά του νεοφιλελευθερισμού, αλλά και μερίδων της αριστεράς, έχουμε μια επίθεση ενάντια στο κοινωνικό κράτος, με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των «εξαρτήσεων» που αυτό υποτίθεται ότι δημιουργεί.³⁵ Την ίδια ώρα που οι υποστηρικτές της μεταρρύθμισης του κοινωνικού κράτους επικεντρώνουν στο ζήτημα της «εξάρτησης» των φτωχών, οι δραματικές εξελίξεις των τελευταίων ετών, όπως η ραγδαία αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, οι μισθοί φτώχειας που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι και η στασιμότητα των εισοδημάτων μερίδων των μεσαίων στρωμάτων, παραμένουν στο απυρόβλητο. Επιπλέον ο νεοφιλελεύθερος λόγος, αλλά και το γεγονός ότι η σοσιαλδημοκρατία υιοθετεί πλήρως το πλαίσιο της επιχειρηματολογίας του συσκότισαν το γεγονός ότι η συζήτηση περί «μεταρρύθμισης του κοινωνικού κράτους» όχι μόνο δεν είχε καμιά σχέση με την καταπολέμηση της φτώχειας, αλλά αντίθετα

οδηγούσε στην όξυνση του φαινομένου.³⁶ Έτσι η συζήτηση επικεντρωνόταν σε ζητήματα «συμπεριφοράς των φτωχών», «εξάρτησης», «παγίδες φτώχειας», καθώς και στη μελέτη της «κουλτούρας των φτωχών» και των «δημογραφικών χαρακτηριστικών» τους. Όχι τυχαία, και φυσικά υπό την επίδραση της ίδιας ιδεολογίας, παρόμοια είναι και η αντιμετώπιση των ανέργων. Η ευθύνη της ανεργίας φεύγει πλέον από την κοινωνία και μετατίθεται στο ίδιο το άτομο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται στον τομέα της έρευνας και των προτεινόμενων πολιτικών.³⁷

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό του νέου ορισμού της φτώχειας είναι η διεύρυνση του περιεχομένου της πέραν του εισοδήματος και της κατοχής υλικών αγαθών, καθώς τη δεκαετία του 1980 εισάγονται πλέον ζητήματα όπως η μακροβιότητα, η υγεία, ο αλφαριθμητισμός, η πολιτική συμμετοχή και η άσκηση δικαιωμάτων.³⁸ Αυτό, παράλληλα με μια σειρά από εξελίξεις που επιτείνουν το πρόβλημα της φτώχειας αλλά και αλλάζουν την υφή της, οδήγησε κατά τη δεκαετία του 1990 στην επικράτηση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι αρκετοί οι μελετητές που θεωρούν ότι φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν δύο διαφορετικά αν και αλληλοεπηρεαζόμενα φαινόμενα.³⁹

Ο Graham Room διακρίνει πέντε μεταστροφές στην αναδιατύπωση του προβλήματος:

- Αντί της οικονομικής μειονεξίας, έχουμε αναφορές στην πολυδιάστατη μειονεξία.

- Αντί της στατικής ανάλυσης της φτώχειας, έχουμε πλέον ενασχόληση με τη δυναμική ανάλυσή της και με τον τρόπο που οι άνθρωποι περνούν στην κατάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Αντί της εστίασης στους πόρους του ατόμου/νοικοκυριού, έχουμε πλέον την περίληψη και των πόρων της κοινότητας.
- Αντί των διανεμητικών διαστάσεων, έχουμε τις σχεσιακές διαστάσεις της διαστρωμάτωσης και της μειονεξίας.
- Αντί ενός συνεχούς της ανισότητας, έχουμε πλέον μια καταστροφική ρήξη.⁴⁰

Συνεπώς στα συμβατικά ζητήματα, όπως η οικονομική φτώχεια και η στέγαση σε άθλιες συνθήκες, προστίθενται μια σειρά καινούργιων, όπως η έλλειψη δεξιοτήτων, η στερτημένη εφηβεία, η κακή υγεία, η εκπαιδευτική αποτυχία, η αδυναμία άσκησης θεμελιωδών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων,⁴¹ καθώς και η αδυναμία πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες, όπως οι συγκοινωνίες και οι πιστωτικές υπηρεσίες.⁴² Εν κατακλείδι δηλαδή ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται στην αδυναμία κάποιου —ή μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων— να εξασκήσει τα πολιτικά και κοινωνικά του δικαιώματα. Ωστόσο αυτό που αναδεικνύει η σύγχρονη έρευνα περί κοινωνικού αποκλεισμού είναι ακόμα πιο συνταρακτικό — ότι τα ανώτερα μεσαία και ανώτερα στρώματα επιζητούν πλέον να αποκόψουν εαυτούς από το υπόλοιπο της κοινωνίας και να αποτρέψουν τα άλλα στρώματα από το

να συμμετέχουν στον νέο κοινωνικό πλούτο που δημιουργείται, αλλά και στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνιστά λοιπόν αποτέλεσμα της πολιτικής βούλησης και της υιοθέτησης αντίστοιχων πολιτικών μέτρων συγκεκριμένων ισχυρών ομάδων.⁴³

Ποια είναι όμως τα στοιχεία εκείνα που μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για νέο φαινόμενο; Το κυριότερο ίσως μετά τη δεκαετία του 1970 είναι η αλλαγή της στάσης των ελίτ και η διάρρηξη της μεταπολεμικής συναίνεσης, του μεταπολεμικού κοινωνικού συμβολαίου. Αυτό συνοδεύτηκε από ριζικές αλλαγές στον τομέα τόσο της παραγωγής όσο και της κουλτούρας. Συνοπτικά τα γεγονότα θα μπορούσαν να αναλυθούν στα εξής:

- Η προαναφερθείσα κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, που δεν σήμαινε τίποτε άλλο παρά την προσπάθεια απαξίωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων και την επαναφορά της «λογικής της οικονομίας» ως του κύριου μέτρου για τη λήψη αποφάσεων για την κοινωνία, είχε βέβαια πολλαπλές συνέπειες σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού γίγνεσθαι.
- Η πρώτη και κύρια συνέπεια ήταν η διάρρηξη της σχέσης μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της μείωσης της φτώχειας. Για πρώτη φορά μεταπολεμικά (και για τις ΗΠΑ για πρώτη φορά από τις αρχές του 20ού αιώνα!) οι ελίτ όχι μόνο αρνούνται να μοιραστούν τα αγαθά της μεγέθυνσης με τις κατώτερες τάξεις, αλλά και προσπαθούν να υπονομεύσουν τη

θέση των τελευταίων.⁴⁴ Η νέα καταναλωτική κουλτούρα που δημιουργείται και ο θάνατος της ηθικής της εργασίας σημαίνουν ότι κοινωνικά αυτό που καθορίζει πλέον την ταυτότητα ενός προσώπου είναι η αγοραστική του δύναμη. Η ηθική της εργασίας, που δρούσε ως ένας διαταξικός εξισωτικός παράγοντας, αντικαθίσταται από την αισθητική του καταναλωτή, τη νέα μορφή ταυτότητας και συμπεριφοράς που καθορίζει την κοινωνική θέση του ατόμου και δημιουργεί καινούργιες διακρίσεις και αποκλεισμούς.⁴⁵

- Επίσης οι ελίτ αλλά και μια μερίδα των μεσαίων στρωμάτων αρνούνται πλέον τις δημόσιες υπηρεσίες και προχωρούν σε μια ατομική-ταξική και μέσω της αγοράς ικανοποίηση των αναγκών τους. Οι συνέπειες είναι σαρωτικές — υποβάθμιση των δημόσιων υπηρεσιών, διάλυση του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, «αποικιοποίηση» της βίας στους δημόσιους κοινούς χώρους, αποδιάρθρωση των δημόσιων συστημάτων υγείας.⁴⁶ Η αύξηση του κόστους του επιπέδου ζωής και η υιοθέτηση όλο και πιο δαπανηρών τρόπων ζωής ως κυρίαρχου προτύπου σήμερα καθιστούν φυσικά όλο και πιο δυσχερή τη θέση των κατώτερων τάξεων και των φτωχότερων πληθυσμιακών μερίδων.
- Οι εξελίξεις στην παραγωγή είναι επίσης ένας σημαντικός παράγοντας επίτασης του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο νέος μετα-φορντικός τρόπος παραγωγής και ο επανασχεδιασμός των επιχειρήσεων έχουν ως αποτέλεσμα μια μορφή ανάπτυξης που μειώνει,

αντί να αυξάνει, τις θέσεις εργασίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις δυνατότητες των κατώτερων τάξεων σε μια αξιοπρεπή εργασία και ένα μισθό που να τους διασφαλίζει μια αξιοπρεπή ζωή. Η επίμονη και μακροχρόνια ανεργία και η απαξίωση των δεξιοτήτων των εργαζομένων δημιουργούν καινούργιες ανάγκες για κατάρτιση και διά βίου μάθηση, την ίδια στιγμή που οι εργοδότες αλλά και το κράτος περιορίζουν τις δαπάνες σε εκπαίδευση και κατάρτιση και προσπαθούν να επιρρίψουν το βάρος του κόστους στους ίδιους τους εργαζόμενους. Οι επισφαλείς νέοι τρόποι εργασίας (μερική ή προσωρινή απασχόληση, κατ' αποκοπή, εργασία στο σπίτι κ.ά.) επιτείνουν επίσης τα φαινόμενα του κοινωνικού αποκλεισμού.⁴⁷

Όλες αυτές οι αλλαγές έχουν προκαλέσει μια τεράστια συζήτηση για την ανάγκη νέων μέτρων που θα επεκτείνουν την κοινωνική προστασία στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδιαίτερα έχει προτείνει μια σειρά πολιτικών που επικεντρώνουν εκ νέου στη διασφάλιση της πλήρους απασχόλησης, πολιτικές που κυμαίνονται από την κατάρτιση και τη διά βίου μάθηση, την προώθηση των μικρών επιχειρήσεων και της αυτοαπασχόλησης, έως την υιοθέτηση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ως δίκτυ ασφαλείας.⁴⁸ Ωστόσο μέχρι σήμερα η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών αμφισβητείται.

Αναφερθήκαμε εκτενώς στον προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί γύρω από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλει-

σμό για τρεις λόγους. Πρώτον, επειδή τόσο η Παγκόσμια Τράπεζα όσο και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας κυριαρχούνται σε μεγάλο βαθμό από τις ανεπτυγμένες χώρες, συνεπώς ο προβληματισμός που αναπτύσσεται σε αυτές τις χώρες έχει τεράστια επίδραση στο πώς οι συγκεκριμένοι οργανισμοί εκλαμβάνουν τα διάφορα προβλήματα σε παγκόσμιο επίπεδο — οπότε και στα μέτρα που προτείνουν για την αντιμετώπισή τους. Δεύτερον, επειδή η αποσαφήνιση των αιτιών που οδηγούν στη φτώχεια στις ανεπτυγμένες χώρες πιθανόν να μπορεί να αποσαφηνίσει και τα αίτιά της στις αναπτυσσόμενες. Και, τρίτον, επειδή τα μέτρα που έχουν ληφθεί στις ανεπτυγμένες χώρες προσφέρουν ιδέες και πολιτικές για την αντιμετώπιση παρόμοιων φαινομένων και στον υπόλοιπο κόσμο.

Ένα από τα κύρια ζητήματα που αναδεικνύονται στην παρούσα φάση της παγκοσμιοποίησης είναι η εμφάνιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, και η επίταση των κοινωνικών ανισοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο βιβλίο αυτό αναλύονται τα συγκεκριμένα φαινόμενα και, για πρώτη φορά στη διεθνή βιβλιογραφία, παρουσιάζονται συγκριτικά οι ιδεολογικές προσεγγίσεις και οι προτάσεις πολιτικής δύο διεθνών οργανισμών – της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία, υιοθετώντας τη νεοφιλελεύθερη προσέγγιση, εμμένει στο δόγμα ότι η ανάπτυξη θα εξαλείψει τη φτώχεια, και της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, φορέα των απόψεων της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζεται επίσης ο διεθνής διάλογος για τη σχέση της παγκοσμιοποίησης και της διεθνούς κοινωνικής πολιτικής, καθώς και η επιστημονική συζήτηση για τους όρους «φτώχεια» και «κοινωνικός αποκλεισμός». Βασικό συμπέρασμα του είναι ότι η προσέγγιση της κοινωνικής δικαιοσύνης, η επαναβεβαίωση της κρατικής παρέμβασης στην κοινωνική προστασία και ο καθορισμός ενός βασικού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου διαβίωσης αποτελούν απαραίτητα μέσα για έναν κόσμο ελεύθερο από τη φτώχεια.

Το βιβλίο συνιστά ένα απαραίτητο βοήθημα για τους μελετητές της κοινωνικής πολιτικής, των διεθνών οργανισμών, καθώς και των φαινομένων της παγκοσμιοποίησης και της σχέσης της με την ανισότητα και τη φτώχεια.

Ο **Κωνσταντίνος Δ. Γεώργας** είναι υποψήφιος διδάκτωρ Κοινωνιολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και εργάζεται στο Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας. Το 2003 ήταν πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας. Έχει δημοσιεύσει μια σειρά από άρθρα που αναφέρονται στα Βαλκάνια, σε ζητήματα ταυτότητας και δημοκρατίας, κοινωνικής και εξωτερικής πολιτικής.

ISBN 960-375-809-4

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΚ/ΣΗΣ 3809